

Sayı : 1

Ekim 1970

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

TARİH ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1970

SEYDİ ALİ REİS

Cengiz Orhonlu

Kâtib-i Rûmî diye anılan Seydi Ali Çelebi XVI. yüz yıl Osmanlı cemiyetinin en tanınmış simalarındandır. Onun bu tanınışı, orta derecede bir şair oluşundan, bir çok deniz savaşına katılmasından, Hint donanması denen Süveyş donanmasının amiralı olarak Portekizlilere karşı çarpışmasından ve daha sonra deniz coğrafyasına ait eserler telif etmesinden ileri gelmektedir. Şüphesiz bütün bunlar bir kimsenin şöhret sahibi olması için kâfidir. Seydi Ali Çelebi'nin bu şöhretinin diğer ülkelerde de yayılmış olmasında, coğrafya'ya dair olan *Muhit* ve *Mir'atü'l-memâlik* eserlerinin büyük tesiri vardır.

Hayatı hakkında bazı denemeler yapılmıştır¹. Fakat bunlar tam olmayıp hayatının muayyen devrelerini ele almaktadır². Hayatı hususunda hemen hemen dâima *Mir'atü'l-Memâlik*'e ve bu eserde bulunan kendine ait dağınk kayıtlara istinad edilmektedir. Nitekim ona eserlerinde sayfalar ayırmış olan Âli³, Peçevî⁴ ve Kâtib Çelebi⁵ bu hususta bizzat kendi eserinden faydalanmışlardır. Mevcud bilgilere göre hayatı etraflı bir şekilde, Türkçe *İslâm ansiklopedisi*'nde yazılmıştır⁶.

I — Seydi Ali Reis'in hayatı

Ailesi hiç olmazsa İstanbul'un fethinden beri denizcilik ile uğraşmakta ve o tarihten beri İstanbul'da oturmakta idi. Ailesi-

¹ M. C. Şababettin Tekindağ, *Seydi Ali Reis hakkında düşünceler*, *Tarih-ten sesler*, sayı 13-14 (İstanbul 1944), s. 21-24.

² C. E. A. W. Oldham, *Sidi Ali Shalabi in India 1554-1556*, *The Indian Antiquary* 59 (1930), s. 219-224, 239-241, 60 (1931), s. 5-8, 26-30.

³ *Künhü'l-ahbâr*, Halet Efendi kütüphanesi, nu. 598, 90 a-96 b.

⁴ *Tarih*, İstanbul 1281, e. I, s. 367-384.

⁵ *Tuhfetü'l-kibâr fi esfari'l-bihâr*, İstanbul 1329², s. 62-66.

⁶ Şerafettin Turan, *Seydi Ali Reis* maddesi, *Türkçe İslâm ansiklopedisi* (İstanbul 1965).

nin İstanbul'a Sinop'tan geldiği hususu kati değildir ⁷. Ailesi, dedesi zamanında İstanbul'a gelerek Galata'da tesis edilmiş olan tersane de çalışmıştır. Bundan anlaşıldığı gibi denizcilik ve deniz işlerine özel alâka ona dedesi ve babasından miras kalmıştır. İsmi ni tespit edemediğimiz dedesi Tersane kethüdası olup oğlu olan, Seydi Ali Çelebi'nin babası Hüseyin'de aynı şekilde babasının yolunu seçerek denizci olmuş ve zamanla yükselerek babası gibi Tersane hethüdası olmuştu. Doğum tarihi tespit edilemeyen Seydi Ali' böyle bir ailenin çocuğu olarak küçük yaştanberi deniz ve denizcilik ile haşır neşir olmuştur ⁸. Galata'da doğup büyüdüğü için Galatalı lâkabi ile de anılırdı. Kanunî'nin culûs yıllarında, delikanlılık çağında olan Seydi Ali, Rodos fethi ile sonuçlanan (1522) sefere iştirak etmiştir. Muhtemelen bir kadirga'ya kumanda ettiği anlaşılan Seydi Ali Çelebi bundan sonra bir çok deniz seferlerine katıldı ve Akdeniz'in batı kesimlerini iyi öğrendi. Özellikle Barbaros Hayreddin Paşa'nın maiyetinde çalıştı. Seydi Ali Çelebi'nin ismi Preveze savaşından sonra duyulmaya başlamıştır ⁹. 1538 de vuku bulan bu büyük deniz savaşında Seydi Ali Çelebi sol cenahda bulunuyordu ¹⁰. Daha sonra Kaptan-ı derya Sinan Paşa emrinde çalışmıştır. Meselâ feth edilmesinde Tur-gud reis'in büyük gayreti görülen Trablusgarb'ın Osmanlı ülkelere katılmasında Kaptan-ı derya Sinan Paşa'nın emrinde 1551 seferine katıldı. Bundan başka diğer büyük deniz kumandanları

⁷ Atasının Sinop'tan Galata'ya gelip yerleştiği yalnız Mehmed Süreyya (*Sicill-i Osmanî*, İstanbul 1311, c. III, s. 498) tarafından kaydedilmiştir. Çağdaş tercüme-i hal ve diğer kaynaklarda böyle bir kayda tesadüf edilmemiştir. Yalnız şiiir de Seydi Ali gibi mahlası Kâtibî olan diğer bir şahıs daha vardır ki Sinopludur (Bunun için bk. *Aşık Çelebi Tezkiresi*, Ali Emiri ktp., Tarih kısmı, nu. 772, s. 282).

⁸ *Miratü'l-Memalik*, neşreden Ahmed Cevdet, İstanbul 1313, s. 14.

⁹ Muradî, *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, Topkapı sarayı Müzesi kütüphanesi, nu. 1291, 269 a. Burada Preveze savaşına katılan tanınmış denizciler arasında Seydi Ali Çelebi'de vardır.

¹⁰ Bazı eserlerde (İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi kronolojisi*, İstanbul 1948, c. II, s. 214) Seydi Ali'nin sol cenaha kumanda ettiği iddiası doğru değildir. Çünkü bu olayı manzum olarak tafsilâtlı olarak anlatan Muradî (*aynı eser*, 273 b) bundan bahsetmediği gibi sağ kolda Hürrem bey, Hamid, Sinan, Cihan Reis, Seydi Ali'nin bulunduğunu, sol kolda ise Kocaeli sancak beyi Ali bey ve ondan başka Mustafa bey, Salih Reis v. s. bulunduğunu kaydetmektedir (Birde bk. Peçevî, *aynı eser*, s. I, 213-216).

emrinde de çalışmıştır ¹¹. Kaynaklardan anlaşıldığına göre müstakil olarak bir filo başında görev almamıştır. Fakat merkezdeki Tersane teşkilâtının ileri gelenleri arasına karışmıştır. Esasen donanma da görev alması tersanedeki ilk görevinden sonra olmuştur. İlk resmi görevi azaplar kâtipliğidir. Bu görevden ötürü şiirde kullandığı "kâtibi" mahlasını almıştır ¹². Ancak onun azaplar kâtipliğine tayin tarihi bilinmemektedir. Bunun muhtemelen Preveze deniz savaşından önce olduğu tahmin edilebilir. Meslekte ilerledikçe şöhreti gibi işgal ettiği makamlar da önemli olmağa başladı. Daha müstakil göreve tayini Tersane kethüdalığından ¹³ sonra olmuştur. Tersane kethüdası olarak İstanbul'da Galata semtinde, yâni baba ve dedesinin memuriyetinde bulunuyordu ¹⁴.

Dedesi ve babası gibi İstanbul'un Galata semtinde oturan Seydi Ali Çelebi devrinin ikinci ve üçüncü derecede bir şairi olarak ta tanınmıştı. Konağı bazı şairlerin toplantı mahalli idi. Seydi Ali Çelebi'nin himaye ettiği ve konağına devam eden şairler arasında Kâmi, Yetim ¹⁵, Sabuhî, Hâtîfî, Müslim, Mahremî ¹⁶ gibi şairler de vardı ¹⁷. Seydi Ali Çelebi 1540/41 (947) de Galata'da bir kasr inşa ettirdi; bu kasra adları yukarıda zikredilmiş

¹¹ *Mir'atü'l-memâlik*, s. 14.

¹² Lâtîfî, *Tezkire*, neşreden Ahmed Cevdet, İstanbul 1314, s. 277; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c. III, s. 498; Aşık Çelebi (*Tezkire*, Ali Emiri, Tarih kısmı, nu. 772, 280 a) Tersane kâtibi olduğunu yazıyorki yukarıda kaydedilmiş olan azaplar kitâbeti demektir.

¹³ Tersane kethüdası tâyini her halde Preveze savaşından çok sonra olmalıdır. Zira 1536-1537 yıllarında, hatta Preveze savaşı sırasında Tersane Kethüdası Ali isimli bir şahıs idi (Peçevî, *aynı eser*, c. I, s. 196).

¹⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c. III, s. 499.

¹⁵ Bu zat İstanbullu olup silahdarlar zümresine mensup idi. Turnacıbaşı veya Turnacıbaşı-zade Yetim Ali Çelebi diye anılır. Oruç Reis ile Hayreddin Hızır Reis'in hayatını anlatan manzum olarak bir eser yazmıştır. Adı *Lüccetü'l-ebâr* olan bu eser henüz bulunmuş değildir (Lâtîfî, s. 370); 1552/53 (hicrî 960) da vefat ederek Sütlüce'de cami yakınında defnedilmiştir (Hüseyn Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevdî*, İstanbul 1281, c. I, s. 304). Mahallinde yaptığımız araştırmada çok evvel-den tahrip olmasından dolayı mezarına rastlıyamadık.

¹⁶ Bu zatta manzum olarak Kanunî'nin cülûsundan Bağdad seferine kadar olayları anlatan bir *Süleyman-name* yazmıştır (Topkapı, Revan ktp., nu. 1287; bunn için bk. Ağâh Sırrı Levend, *Gazavetnameler*, Ankara 1956, s. 49).

¹⁷ *Aşık Çelebi tezkiresi*, s. 281; Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şüerâ*, Hekimoğlu Ali Paşa ktp., nu. 602, 255 a; Alî, *Kühü'l-ahbâr*, 351 a.

olan şâirler birer tarih söylediler ¹⁸. Seydi Ali Çelebi bu minval üzere şâirler ve meslek erbabı arasında semereli bir hayat geçirirken Osmanlı imparatorluğunun Hint okyanusundaki deniz ilişkileri sebebi ile hayatının seyri değişti.

II — Hint Kaptanı olarak faaliyeti

Hint kaptanı Piri Reis idaresinde Osmanlı donanması 1552 de Maskat zaptederek yıkmış fakat onu takiben Hürmüz'u alamyarak Basra körfezine girmişti. Daha sonra Piri Reis üç gemi ile Süveys'e dönmeye teşebbüs etmiş. Fakat iki gemi ile vardığı Süveys'den Kahire'ye geldikten sonra hapsedilmiş ve gelen emre uyularak idam edilmişti. Basra'da kalan Hint donanmasına kaptan olarak Ali bey adlı bir zat düşünülmüş, fakat bir kara adamı olan bu şahsın kabul etmemesi ile bu görev Katif sancak beyliğinden azledilmiş olan Murad reis adlı denizciye teklif edildi. Murad Reis aldığı talimata göre 5 kadirga, 1 kalyon, 2 firkateyi Basra'da bırakarak, kalan 15 gemiyi Süveys'e geri götürme görevini aldı. 1553 de 15 gemiden ibaret donanma ile hareket eden Murad Reis Portekiz engelini aşmaya muvaffak olamadı ve geri dönmeye mecbur oldu. Ona halef olarak düşünülen Seydi Ali Çelebi gerek pratik deniz bilgisi ve gerekse nazari bilgisi bakımından en uygun bir kimse idi. Onun bu mevkie tayin tarihi bazı eserlerde farklı olarak aksettirilmiştir. Peçevi ve Celâl-zâde Mustafa ¹⁹ tarih vermiyorlar, buna karşılık Kâtib Çelebi ²⁰ 960 Hicri yılı (1552/53) ortalarında, Seydi Ali Reis ²¹ 960 Hicri yılı Zilhicce ayı sonlarında (Aralık 1553) olarak kaydediyorlar. Başbakanlık arşivi'nde kesin tayin tarihi mevcut olup bu 2 Aralık 1553 (25 Zilhicce 960) dır ²². Seydi Ali Çelebi tâyini sırasında sipahi oğlanları zümresinden olup günde 30 akça ulûfe alıyordu. Aldığı emir uyarınca hareket ederek Haleb'e gitti. Devrin hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman Nahcivan seferi için Halep'te yığınak yaptırıyordu. Kendisine bu tevcihin Haleb'e Nahcivan seferine katılmak için gittiği sırada mı yoksa özel surette bu iş için Halep'e

¹⁸ Aynı eser, göst. yer.

¹⁹ *Tebakatü'l-memâlik*, Topkapı Sarayı Bağdad kütüphanesi, nu. 298, 392 b.

²⁰ *Tuhfetü'l-kibar*, s. 62.

²¹ *Mir'atü'l-memâlik*, s. 14.

²² KK, *Ruus defteri*, nu. 210, s. 257; bk. Belge 1.

çağrılarak mı yapıldığı anlaşıl原因yor. Bilinen şey tayin emrinin Halep'te kararlaştırıldığı ve kendisine bildirildiğidir. Mısır kapitanlığı verilince ulûfesi günde 80 akçaya yükseltilmişti ²³.

Hint kaptanı veya Mısır kaptanı olarak süratle görevi başına hareket eden Seydi Ali Çelebi 7 Aralık 1553 (1 Muharrem 961) de Halep'ten Basraya gitmek üzere şehri terketti. Birecik, Urfa (Ruha), Nizip, Musul yolu ile Bağdad'a gelip oradan nehir yolu ile Şubat 1554 de Basra şehrine vardı. Basra'ya varışının ertesi günü Basra beylerbeyini ziyâret ederek donanmaya tâyin emrini gösterdi. Bunun üzerine Basra beylerbeyi olan Mustafa Paşa Basra limanında duran Hint veya Mısır donanması diye anılan donanmayı ona teslim etti. Süveyş'e götürülecek olan donanma 15 gemiden mürekkep idi. Seydi Ali Reis gemileri elden geçirek en süratli bir şekilde tamirlerini yaptırdı ve daha sonra bir deniz seferi için gerekli ikmallerini yaptırttı. Fakat deniz mevsimi donanmanın hareketine müsaid olmadığı için bunun için 5 ay kadar Basra'da beklemek zorunda kaldı. Bu arada Basra beylerbeyi Mustafa Paşa bu günkü İran-Irak sınırı bölgesinde olan bataklık ve sular içinde bir bölge olan Huveyze kalesinin fethine teşebbüs etmişti ²⁴. Bu hareketi denizden desteklemesi için Seydi Ali Reis'ten yardım istedi. Seydi Ali Reis içinde Mısır askeri bulunan 5 kadirgayı gönderdi. Fakat buna rağmen Basra beylerbeyi Mustafa Paşa'nın askeri harekâtı başarı kazanamadı ²⁵. Deniz mevsimi yaklaştığı için Basra beylerbeyi Mustafa Paşa denizde portekiz donanmasının olup olmadığını ve diğer hususları öğrenmek için Şerif adlı bu denizleri çok iyi bilen bir yerli kılavuzu bir fırkate (perkende) ile Hürmüz taraflarına gönderdi. Bu zat bir ay kadar o taraflarda araştırma yaparak dolaştıktan sonra geriye Basra'ya döndü ve 4 parçadan başka portekiz gemisi görmediğini ifade etti. Bunun üzerine donanmanın hareket üssü olan Süveyş'e doğru hareketine karar verildi.

Seydi Ali Reis 2 Temmuz 1554 (1 Şa'ban 961) de Basra'dan

²³ KK, *Ruas defteri*, nu. 210, s. 257.

²⁴ Bir çok adalardan meydana keldiği için Cezayir denen bu yeri Kuzey Afrika'daki Cezayir'den ayrılmak için "*Cezayir-i cedid*" denmiştir.

²⁵ O sırada gördüğü bir rüyayı kötüye yoran Seydi Ali Reis, daha sonra bu Cezayir başarısızlığı çıkınca ona işaret olduğunu zannederek teselli bulmuştu (*Mir'atü'l-memâlik*, s. 17).

donanması ile hareket etti. Basra beylerbeyi'nin evvelce düşman donanmasını keşif için gönderdiği adamı Şerif fırkatesi ile Hürmüz'e kadar donanmaya refakat etti. Donanma Şattü'l-arap'tan Basra körfezine çıktıktan sonra bir müddet İran'ın Şiraz sahilleri takip edildi. Bu arada bir celbe (çekeleve)^{25a} ile karşılaşıldı, ondan düşman donanması hakkında haber soruldu. Gemidekiler hiç bir bilgileri olmadığını beyan ettiler. Daha sonra donanma Lahsa (al-Hasa) taraflarında önemli bir liman olan Katif'e varıldı. Burada da Portekiz donanması ve gemileri hakkında malûmat soruldu. Seydi Ali Reis buradan hareket ile Bahreyn adalarına geldi²⁶; buranın hâkimi Murad Şah veya reis denen şahıs idi. Buradan da hareket ile doğruca Eski Hürmüz (Kays) adasına ve Keşim (Qishm=Breht) adasına ve diğer adalara uğramak suretile Hürmüz boğazı geçildi. Basra'dan beri donanmaya refakat eden Şerif hâli hazır durum bildirmek üzere rapor mahiyetinde bir mektup ile Basra beylerbeyi Mustafa Paşa'ya geri gönderildi.

A. Portekiz donanması ile ilk çatışma: Basra'dan hareketin 40 ıncı gününde Hürmüz boğazı geçildi ve 10 Ağustos 1554 de Umman sahillerindeki Hurfakan şehri civarına varıldı. Kuşluk zamanı ansızın Hindistan genel valisi Afonso (Alfonso) de Noronha'nın oğlu Fernando'nun emrindeki 25²⁷ parça gemiden müteşekkil bir portekiz donanması ile karşılaşıldı²⁸. Portekiz donanması doğrudan doğruya Seydi Ali Reis'in donanması üzerine gelince, Seydi Ali Reis derhal yelkenleri fora ederek demir aldı ve donanmasını savaşa hazır duruma getirdi. Flandıralar dikilip, sancaklar açılıp harbe başlandı. Karşılıklı başlıyan top ve tüfek ateşi gittikçe şiddetlendi. Bu ateş arasında bir portekiz kalyonu top ateşi ile çok hırpalanmış bir durumda ateş hattından çıkarak kontrolü kaybetmiş bir durumda sahile vurdu, sonra da battı. Devam eden savaş Seydi Ali Reis'e göre²⁹ düşman donanması, amiralinin bir işaret topu atmasını müteakip Hürmüz yönünde çekildi gitti; buna göre zaferin Seydi Ali Reis'de

^{25a} Sakoleva, şaqlâwa, sakuleva, sakoleva şekillerinde de yazılan iki direkli, yelkenli küçük bir gemi.

²⁶ *Mir'atü'l-memâlik*, 18; *Tuhfetü'l-kibar*, 63.

²⁷ 4 barça, 3 büyük kalyon, 6 portekiz karaveli, 12 grab (çekdiri) olmak üzere 25 gemi (*Mir'atü'l-memâlik*, 19).

²⁸ Peçevî (c. I, 368) 20 aded gemi diyor.

²⁹ *Mir'atü'l-memâlik*, s. 19.

olması lâzımdı³⁰. Fakat Faria Y. Sousa bundan bahs etmiyor.³¹ Bu olaydan az sonra hava birden bire şiddetlendi sağanağa çevirdi. Bu ani çıkan fırtınaya rağmen Seydi Ali Reis Hint okyanusunda Kızıldeniz yönünde yola devam etti. Hurfakan'a vardı orada donanma gemilerinin su ihtiyacı giderildi ve tekrar denize açıldı. Seydi Ali Reis varılacak yere gitmekten gecikmemek için savaşan çekilen düşmanı takip etmediği gibi fırtınalı havanın sakinleşmesinide beklememiştir.

B. Portekiz donanması ile ikinci çatışma: Umman ülkesinde Sohar'a uğradı, oradan denize açıldıktan ve 17 gün denizde seyirden sonra 26 Ağustos 1554 (26 Ramazan 961) de Maskat kalesi ile Kalhat civarına gelindi. Fakat seher vakti limanında D. Fernando'nun kumandası altında 34 gemiden mürekkep bir portekiz donanması³² karşısına çıktı³³. Portekiz donanması yelken üzerine gelince Seydi Ali Reis çok isabetli bir görüşle gemilerini deniz dik inen kayaların uzandığı kıyı ile düşman donanması arasında safa soktu. Gayesi hemen hemen tamamı yelkenli olan düşman gemilerini sahil sırtlarının kestigi rüzgâr sebebi ile hareketsiz bırakmaktı; böylece, teknik bakımdan kendi gemilerinden üstün olan portekiz gemilerini ölü bölgeye alarak hareketsiz hale getirerek bir denge sağlamaktı. Karşılıklı başlıyan top ve tüfek ateşi git-tikçe şiddetlendi. Savaşta portekiz barçaları kadirgalarla karşılaştı; bir zaman sonra savaş rampa savaşına döndü. Bir Osmanlı kadirgası atılan top ateşi ile tutuştu. Fakat onunla rampa rampaya gelmiş olan portekiz barçası da tutuştu, ikisi birden yanarak helâk oldular. Bundan başka 5 Osmanlı kadirgası ile 5 Portekiz barçası birbirlerine rampa halinde olduğu halde kayalara vurarak parçalanıp battılar³⁴. İçlerinden bir portekiz barçası yelkeninin kuvveti ile karaya oturmaya muvaffak oldu ise de gene kurtula-

³⁰ Birde bk. Longworth Dames, *The Portugusse and Turks in the Indian Ocean in the sixteen century*, *JRAS*, 1921, part 1 (January), s. 22.

³¹ Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia or the Discovery and conquest of India by the Portuguese*, trans by John Stevens, London 1695, c. II.

³² 12 barça, 22 grab olmak üzere 34 aded gemiden ibaretti (*Mir'atü'l-memâlik*, 20).

³³ Faria Y Sousa'da (*aynı eser*, s. 173) çarpışma 25 Ağustos tarihinde Maskat yakınında olduğu kayıtlıdır.

³⁴ *Mir'atü'l-memâlik*, s. 2; Peçevî, c. I, s. 369; Faria Y Sousa (*aynı eser*, c. II, s. 173) Portekiz donanmasının kayıplarından bahsetmiyor.

madı. Savaşın şiddetinden her iki taraf savaşçıları yorulmuşlardı; özellikle Osmanlı gemilerindeki kürekçiler kürek çekmekten, sıya yapmaktan, top salvo etmekten yorgun düşmüşlerdi. Zaruri olarak demir bırakılarak, cenge demirli vaziyette devam ettiler. Demirler gemilerin kıçlarına alınmıştı. Zira rüzgâr sahilden esiyordu. Sandallar indirilerek batan kadirgaların denize dökülen mürettebatı toplandı. Kadirga reislerinden Alemşah reis, Kara Mustafa, Kalafat Memi, Gönüllü serdarı Dürzü Mustafa bey ve sair Mısır askerlerinden ve aletçi olan 200 kadar kimse denizden toplandı. Gemilerin arap olan kürekçileri sahile döküldüler. Necid arapları sahile gelerek dövüşen Osmanlı denizcilerine her türlü yardımcı yaptılar. Portekizliler de aynı şekilde denize dökülmüş olan gemicilerini kaliteleri vasıtasile topladılar. Bu kaliteler savaşmakta olan barçalara yardımcı idiler. Onların da gemilerinde arap yardımcıları olup bunlarda sahile varmışlardı. Gece karanlığı bastırmaya başlayınca taraflar mecburi olarak ayrıldılar³⁵.

C. Fırtına sebebi ile donanmanın rotadan çıkması : Sahilden o kadar şiddetli rüzgâr esmeğe başladı ki sahilden ayrılmak bir mecburiyet oldu. Donanma gerisin geriye İran'ın Kirman sahiline kadar geldi; vardığı nokta Caş (Jask)-idi, fakat yanaşacak liman olmadığından bir iki gün limanlık bir yer arandı. Sahil takip edilme sureti ile Bender-i Şehbar'a gelindi. Limanda bulunan bir yerli gemi reisinin delâleti ile Gevadir (Gwadar) limanına gidilip demir atıldı. Halkı büluc olan bu yerin hâkimi Melik Celâleddin Seydi Ali Reis'in kumanda gemisine bizzat gelerek Osmanlı hükümdarına hürmet ve sempatisini izhar etti³⁶. Melik Celâleddin Osmanlı donanması Hürmüz'e geldiği zaman her türlü yardımcı yapacağı yolunda bir çok vaadlerde bulundu. Seydi Ali Reis ondan bu sahilleri iyi bilen bir kılavuz aldı. Burada gemiler elden geçirilerek yapılabildiği kadar tamir gördüler. Yemen istikametine hareket üssüne doğru gitmek üzere Hint okyanusuna açıldı. Umman'da bulunan Rese'l-had (Ras al-Had) geçilip Güney Arabistan sahillerinde bulunan Zufar daha sonra Şihr limanları istikame-

³⁵ *Mir'atü'l-memâlik*, 21; *Tuhfetü'l-kibar*, 64.

³⁶ Seydi Ali Reis emrindeki donanma Hürmüz'de iken bu zat gemilerini Osmanlı donanmasının zahire ikmalî için göndermişti. Fakat zahire gemileri geldiği zaman Seydi Ali Reis donanması ile oradan çoktan ayrılarak Hurfakan'a gitmişti (*Mir'atü'l-memâlik*, 22).

tine kadar donanma ilerlemişti. Fakat günbatısı yönünden fil tufanı denen mevsimlik fırtına başladı. Devamlı yağın şiddetli yağmur ve büyük dalgalardan yelken açmağa fırsat olmuyordu. Gece ve gündüz ayırt edilemiyordu. Gemiler daima dalgaların getirdiği sularla doluyordu. Gemilerdeki ağırlıklar atılarak gemileri hafifletmeye teşebbüs edildi. Fakat çaresiz yapılacak bir şey kalmadığı için rüzgâra tâbi olundu. On gün bu şekilde denizde mücadele edildi. Bu şekilde gemiler Arabistan sahillerinden uzaklaşarak aksi istikamette Güceret'e tâbi Çeked (Kuç = Kutch) körfezine geldi. Orada denizini rengi beyaz görülünce, kılavuzlardan med fırtınalarının bu sular-tehlikeli girdaplar meydana getirdiği öğrenildi; orada yapılan bir iskandil ile denizin 5 kulaç olduğu öğrenildi. Nihayet orta yelkenler bağlanmak ve devamlı kürek çekmek sureti ile körfeze düşmekten kurtulundu³⁷. Sabahleyin rüzgâr yavaşladı ve denizde cezir zamanı başladı. Direğe çıkan gözcüler sahilde yapılar gördüler; Derhal yelken açılıp sahil boyu gidildi. Sumnat'a varıldı, oradan Diu kalesi önlerinden geçildi. Portekizlilerin en büyük deniz üslerinden olan Diu önlerinden geçerken bir endişe duyuldu. Bu bakımdan yelken açmadan açıktan geçilmek yolu seçildi³⁸. Fakat deniz tekrar şiddetli bir hal aldı. Büyük dalgaların gemileri dövmesi ve rüzgârın sesi gemideki silisre.³⁹ sesini diğer efradın duymasına engel oluyordu. Gemilerin bir başından diğer başına gitmeye imkân yoktu. Dümeni dört kişi ancak idare edebiliyordu. Bu şekilde tehlikeler içinde Hindistan'daki Güceret sultanlığı sahillerine yaklaşıldı. Nihayet havanın biraz müsaîd olması ile Demen (Daman) kalesi önüne varılıp demir atıldı. Gemiler uzun fırtına günlerinde denizde çok hırpalandığı için sahile yakın demirlendiğinden 3 gemi fırtına tesiri ile sahile vurdu⁴⁰. Hava tamamen sakinleştiği zaman onları yüzdürme imkânının olmadığı anlaşıldı. Gemilerdeki top ve diğer levazım çıkarılarak Güceret hükümdarı Sultan Ahmed'in emirlerinden olup Demen hâkimi Melik Esed'e emâ-

³⁷ *Mir'atü'l-memâlik*, 24; *Tahfetü'l-kibar*, 64-65.

³⁸ Diu, Sorath (Sarat) yarımadasının güney açığında bir ada üzerinde kurulmuştur. 1510 yılından itibaren Surat valilerinin merkezi oldu. Melik Ayaz burada liman, müstahkem mevki olmak üzere büyük bir inşaat yaptırttı. 1513 de Albuquerque'in teşebbüsü ile Portekiz idaresine geçti (J. B. Harrison, *Diu*, E12).

³⁹ Silisre ve silistire de denir. Düdük demektir.

⁴⁰ *Mir'atü'l-memâlik*, 25.

net olarak verildi. O da bu emânetleri Demen kalesinde muhafaza etti ⁴⁰. Bu sırada Kalkut hükümdarı'nın her mevsim gelen gemileri, bu senede Osmanlı padişahına, hükümdarlarının bağılık ve inkiyadını arzettiler. Adı geçen hükümdar daima portekizlilerle muharebe hâlinde idi. Seydi Ali Reis ona, en yakın zamanda yardım için Mısır'dan donanma gönderileceğini vaad etti. O sırada Demen hâkimi Esed Han portekiz donanmasının yaklaşmak üzere olduğunu bildirerek Seydi Ali Reis'i ikaz etti ⁴¹. Aynı zamanda, kuzeyde emin bir liman olan Surat'a gitmesini de tavsiye etti ⁴¹. Bu haberi işiten gemilerin bir kısım mürettebatı Demen'de kalarak Esed Han'ın hizmetine girdiler. Seydi Ali Reis elinde kalmış olan 6 gemi ⁴² ile ve her gemiye birer kılavuz almış olduğu halde emrinde kalmış denizcilerle denize açıldı. O sırada, Surat kalesi kumandanı olan Hamza Ağa ⁴³, Güceret hükümdarının veziri İmadü'l-mülk tarafından bir grab ile haber ulaştırmak için gönderilmişti. Bu, Esed Han'ın da tavsiye ettiği gibi, Portekiz donanmasının Demen etrafında dolaştığı, Surat limanına gitmenin iyi olacağı mahiyetinde idi. Seydi Ali daha evvel Esed Han'ın tavsiyesi ile bu fikre meyletmiş olduğu için yola çıkmıştı. Surat limanına gelmek 5 gün aldı; Basra'dan hareket tarihi edilirse 3 aydır denizlerde mücadele halinde idi. Güceret o sırada karışıklık içinde idi ⁴⁴. Seydi Ali Reis'in adamlarından 200 kadar tüfekçi ve diğerlerini Güceret Sultan Ahmed Han hizmetine istedi. Ahmed Han, yaptığı teşebbüsde muvaffak olarak muhaliflerine galip geldi. Seydi Ali Reis ise vardığının üçüncü gününde Goa, Diu (Diw) ve Şaol (Chaol) üslerine bağlı 7 büyük kalyon ve 80 grabdan mürekkep bir portekiz donanmasının Surat limanı açığı-

⁴¹ Faria Y Sousa'ya göre (*aynı eser*, c. II, s. 173) D. Ferdinand de Mouray ve Antony Valadares tarafından takip edilen iki gemi Daman ve Daru kıyılarında parçalandı. Seydi Ali'nin emrinde 7 Gemi kaldı. Bunlarda D. Hierale de Castella-branco, Nuno de Castro ve D. Emanuel Mascaranhas tarafından takip ediliyordu.

⁴² 3 gemi Daman'da karaya oturmuştu (*Mir'atü'l-memâlik*, 27; krş. not 41).

⁴³ *Mir'atü'l-memâlik*, 28; bu zat başka yerde de Hüseyin diye kaydedilmiştir (*aynı eser*, 29).

⁴⁴ Sultah Ahmed, Bahadır Şah'ın (-1537) akrabası olup 12 yaşında bir çocuktur; onun meşru hükümdarlığı Nasır al-Melik adlı kimse tarafından kabul edilmiyordu (*Mir'atü'l-memâlik*, a. 29-30). Sultan Ahmed 1553-1561 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır.

na geldiğini gördü⁴⁵. Güceret hükümdarı askerleri ile birlikte sahile çıkan Seydi Ali Reis denizcilerle kıyıda sipere girip iki ay kadar gece gündüz harp tedarikinde bulundular⁴⁶. Surat o sırada Güceret hükümdarı Sultan Ahmed tarafından alınmıştı. Sultan Ahmed Hüdavend Han'ı oraya kumandan olarak bıraktı⁴⁷. Daha sonra başkenti alan Ahmedâbâd şehrine gitti.

III — Kara yolu ile Osmanlı topraklarına ulaşılması

Osmanlı gemilerinde alet ve edavet olmadığı gibi tamir edilecek halleri de olmadı için denizden Mısır'a dönme ihtimali kalmamıştı. Seydi Ali Reis'in emrinde bulunan denizcilerden çoğunluğu Güceret sultanlığı hizmetine girince eldeki gemiler efradsız kalmıştı. Seydi Ali Reis harap ve bakıma muhtaç bu gemilerle Mısır'a gitmenin imkânsızlığını kabul ederek gemileri Hüdavend Han'a teslim ederek satıldıktan sonra bahalarını İstanbul'a göndermesini kararlaştırdı ve bu hususda onunla mutabık kaldı⁴⁸. Kendisi de kara yolundan İstanbul'a gitmek üzere kendisinden ayrılmayan 50 kadar adamı ile 26 Kasım 1554 (1 Muharrem 962)

⁴⁵ Portekizlilerin yeni Hindistan umumi valisi olan D. Peter de Mascarenhas 32 gemi ile yeğeni Ferdinand Martinez'i tayin ederek Surat limanında sıkıştırılmış olan 7 Türk gemisini ele geçirerek Goa'ya götürmesini emretmişti (Faria Y Sousa, *aynı eser*, II, 175). Portekiz donanmasının gemi sayısı Seydi Ali Reis tarafından 87 olarak verilmektedir (*Mir'atü'l-memâlik*, 29).

⁴⁶ *Mir'atü'l-memâlik*, s. 29.

⁴⁷ Hüdavend han, Yemen'de Osmanlı hizmetinde iken orada çıkan iç karışıklıktan dolayı kaçmak zorunda kalan Sefer Selmani'nin oğludur. Sefer, Güceret ülkesine gelerek bu devletin hizmetine girmişti; 1538 de Surat valisi olmuştu; Hüdavend han ünvanı ile anılmakta idi; 1538 de öldürüldü. Kendisine Hoca Cafer de deniyordu. Seydi Ali Reis zamanındaki Hüdavend Han bu zatın oğlu olup, asıl adı Receb Selmani'dir ve 1560 da Surat'ta öldürüldü (E. Denison Ross, *The Portuguese in the India and Arabia*, JRAS, 1922 January, part 1, s. 17).

⁴⁸ Daha sonra oradaki topları almak için hükümet teşebbüse geçti. 2 Ocak 1568 de Mısır donanması kaptanı Hızır'a gönderilen bir emirle oradaki topların gemiler vasıtası ile geri getirilmesi emredilmiştir. Yalnız buna ait vesikada topların Kaliküt limanında olduğu bildiriliyorki Seydi Ali Reis'in ifadesine uymamaktadır (MD, nu. 7, s. 237, hüküm nu. 659). Seydi Ali Reis gemilerin bütün levazimat ve silahları ile birlikte Surat'ta vesika karşılığı Hüdavend ve Adil hanlara verildiğini söylemektedir (*Mir'atü'l-memâlik*, 32). Faria Y Sousa bu sonucun, yâni gemileri orada bırakarak kara yolu ile gitmesinin, Güceret ve Portekiz ileri gelenleri arasında yapılan görüşmelerden sonra bulunan hal çaresi olduğunu kaydetmektedir (II, 175).

de Güceret başkenti Ahmedâbâd'a gitmek üzere yola çıktı ⁴⁹. Portekiz amirali Hüdavend Han'a elçi göndererek onlarla hiç bir davaları olmadığını, gayelerinin Mısır kaptanı'nı ele geçirmek olduğunu beyan ederek Seydi Ali Reis'in kendilerine teslim edilmesini istedi. Hüdavend Han buna karşı derhal red cevabı verdi ⁵⁰.

Seydi Ali Reis'in ifadesine göre Sultan Ahmed kendisine bir vilâyet idaresini vermek istemişse de bir an evvel memlekete dönmek istediği için kabul etmemiştir. 1555 Ocak ayında karayolu ile Osmanlı ülkelerine varmak üzere yola çıkardı ⁵¹. Radanpur yolu ile Sind memleketine varıldı. Buranın hükümdarı Şah Hüseyin Argun ⁵² olup Tarhanlardan İsa ile mücadele halinde idi. Seydi Ali Reis, onun hizmetine girme teklifini de nazikâne reddetti. Bununla beraber onun İsa Tarhan'a karşı yaptığı savaşa katılmak zorunda kaldı. Buradan hareketle Sultanpur yolu ile Multan'a varıldı. Seydi Ali Reis geçtiği yerlerde maiyetinde top ve tüfek kullanan kıymetli efrad olduğundan ve şahsen bilgili kabul edildiğinden görev verme tekliflerine maruz kalıyor ve çoğu zaman vukubulan iç savaşlarda bir tarafı tutma durumunda bırakılıyordu. Oradan Lahor'a varıldı. Orada hâkim olan Mirza Şah yol verince mecburi olarak ekim 1555 de Dehli (Delhi) ye giderek Humayun Şah tarafından merasimle karşılandı ⁵³. Humayun Şah ona ve arkadaşlarına hediyeler verdiği gibi büyük geliri olan görevler teklif ederek hizmetinde çalışmasını istedi. Fakat Seydi Ali Reis bu teklifleri nazikâne kabul etmiyerek gitmek için iznini rica etti. Humayun Şah yağmur mevsiminin geçmesini beklemesini tavsiye etti. Hükümdar Humayun Şah'ın ^{53a} vefatına -28 Ocak 1556- şahid olan Seydi Ali Reis, Ekber Şah'ın tahta çıkmasını

⁴⁹ *Mir'atü'l-memâlik*, 32.

⁵⁰ Faria Y Sousa (*aynı eser*, II, 175) elçi gönderildiğinden bahsetmiyerek teklifin Surat kalesi kumandanına yapıldığını söylüyor.

⁵¹ Seydi Ali Reis'in Ahmed-âbâd'da bir buçuk ay kadar bir müddet kaldığı anlaşılmaktadır. *Muhit* adlı eserini Güceret'in merkezi olan Ahmed-âbâd'da iken 962 yılının Muharrem ayı ortalarında kaleme almıştır (Seydi Ali Reis, *Muhit*, Topkapı Sarayı, Revan ktp., nu. 1643, 136 a).

⁵² *Mir'atü'l-memâlik*'de (36) Şah Hasan Mirza.

⁵³ *Mir'atü'l-memâlik*, s. 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43.

^{53a} Humayun devri için bk. Gülbeden, *Humayan-nâme*, Farsçadan çeviren Abdürrab Yelgar, Ankara 1944.

dan ⁵⁴ sonra ondan izin alarak gayesine varmak için bu ülkeyi 13 Şubat 1556 da Lahor'a gitmek üzere terketli; Şubat ayı sonlarında da Lahor'dan Kabile doğru hareket etti ⁵⁵. Kabil'de bir müddet kaldıktan sonra Haziran ortalarında Semerkant şehrine vâsıl oldu. Oranın hükümdarı Barak Han ile görüştü; onun bir vilâyet idaresi teklifini kabul etmedi. 13 Temmuz da Semerkand'dan ayrılarak Buhara istikametinde yola koyuldu. Yolda bir Özbek hücumuna uğrayarak Buhara'ya geldi; orada 15 gün kaldıktan sonra Harizm'e geçti (8 Ağustos 1556). Burada Deşt-ı Kıpçak'tan Osmanlı ülkelerine gitme teşebbüsünden vazgeçilerek İran üzerinden gitme yolu tercih edildi ⁵⁶. 4 Kasım 1556 da Horasan'da Meşhed'e gelindi. Safevî İran'ın Osmanlılar ile olan siyasi durumundan dolayı Meşhed hâkimi ondan Osmanlıların Safevîler aleyhine olarak Barak Han'a gönderdiği askerlerden olabileceği ihtimalinden dolayı ondan şüphelendiler. Hatta bir ara adamları ile tevkif bile edildi. Fakat daha sonra serbest bırakılarak Şah Tahmasb'a gönderildi ⁵⁷. 1 Şubat 1557 de Bağdad'a müteveccihen yola koyuldu. Basra'dan çıkışından 3 yıl 7 ay sonra tekrar Osmanlı ülkesine avdet edebildi. 1557 Mart ayı başlarında Bağdad'dan hareket ederek 1557 yılı Mayıs ayı başlarında İstanbul'a geldi.

IV — Seydî Ali Reis'in Edirne'de hesap vermesi :

Hükümdar Edirne'de olduğu için derhal iki gün sonra oradan hareket etti. Huzura kabul edilince dolaştığı yerlerde görüştüğü hükümdarlardan getirdiği 18 aded nâmeyi takdim ederek ser-ene-camım hikâye etti ⁵⁸. Gerek Padişah ve gerekse Sadrazam Rüstem

⁵⁴ *Mir'atü'l-memâlik*, s. 43. Humayun Şah'ın ölümü ile etrafta karışıklık çıkması ihtimalini düşünerek yeni hükümdarın culûsuna kadar haberin gizlenmesini Seydi Ali Reis tavsiye etmişti (s. 45, 55, 56); bu haber 1 ay kadar bir müddet halktan gizlendi.

⁵⁵ *Mir'atü'l-memâlik*, 56, 57.

⁵⁶ *Mir'a'ü'l-memâlik*, 60, 63, 64, 65, 68, 71, 72, 76.

⁵⁷ *Mir'atü'l-memâlik*, 76, 83, 84, 88, 92.

⁵⁸ Bu nâmelerden ancak ikisi mevcuttur (Feridun Bey, *Münşeatu's-selâtin*, İstanbul c. II, s. 71-72), Fakat son zamanlarda bir *Münşeat mecmuası*'nda (Esad Efendi ktp., nu. 3332, yp. 240 a- 246 b) Humayun Şah, Tahmasb Han, Semarkand hâkimi, Maveraünnehir Hâkimi Nevruz Han'a aid olmak üzere 5 aded nâmenin daha mevcut olduğu görülmüştür.

Paşa'nın iltifat ve ihsanlarına nâil oldu⁵⁹. O, Hindistan'da iken öldüğü hakkında bir haber geldiğinden Mısır kapdanlığı Rodos sancakbeği olan Kurd oğlu'na verilmişti⁶⁰. Devlet adamları, bir donanmanın sorumlusu olmakla beraber, başına gelen olağanüstü olayların tesirini de kabul ederek onu başarısız değil fakat talih-siz olarak kabul ettiler⁶¹. Seydi Ali Reis bu düşünce sonucu 80 akça yevmiye ile müteferrika yapılmış, 1557 Mayıs ortalarında Edirne'den İstanbul'a avdet ederken Kanûni tarafından Çatalca mevkiinde Diyarbekir timar defterdarlığına tayin edilmişti⁶². Fakat bu tayinin fiilen gerçekleşmesi yâni beratının yazılması 9 Haziran 1557 (10 Şaban 964) de olmuştur⁶³. Başından geçen bu kadar şeyden sonra "başına Seydi Ali halleri geldi" tabiri bir darb-ı mesel olarak kalmış buna benzer olaylar için söylenmiştir. Başından geçen olayları anlatan bir nevi seyahat-name olan eserini sorumlu bulunduğu donanmanın ve emrindeki adamların akıbetinin hesabını vermek için bir nevi müdafaa-name şeklinde kaleme aldığı akla gelebilir. Eseri Galata'da meşhur konağında Haziran 1557 başlarında yazmaya başlamış ve Aralık 1557 ortalarında bitirmiştir⁶⁴. Diyarbekir timar defterdarlığının tevcih beratı bundan sonra yazılmış ve eline geçmiştir⁶⁵.

11 Ocak 1560 yılında Diyarbekir timar defterdarlığından alınarak kendisine başka bir mansıb verilmek üzere onur yeri Van

⁵⁹ *Mir'atü'l-memâlik*, 92, 94, 96, 97, 98.

⁶⁰ *Mir'atü'l-memâlik*, 94.

⁶¹ Onun hakkında Kâtib Çelebi (*Tuhfetü'l-kibar*, s. 62) ve Peçevi'nin (I, s. 367-369) Seydi Ali Çelebi'yi ilzam eden ifadelerinden aykırı olarak Âlî (*Künhü'l-ahbâr*, Halet Efendi ktp., nu. 598, 96 b, 97 a) gayret tenkidi bir ifade kullanmaktadır. Ona göre çektiği sıkıntı ve elemeler karşılığı olarak ona riayet gösterilmesi yerindedir. Ancak kendisinden istenen hizmeti yerine getirememiştir. Dikkat edilmiş olsa Piri Reis'in yaptığı gibi hareket ederek donanmayı geri getirebilirdi; fakat bu olmadığı gibi sarfedilen bunca para boşa gitmiştir. Aynı zamanda Osmanlı ülkesine gelmek üzere gâh derviş kılığında ve gâh fakir hüviyetinde dolaşması da devletin şerefini haleldar eder mahiyettedir. Bütün bunlardan sonra mesul olmadığı gibi kusuru bağışlanmış ifrat bir şekilde riayet gösterilerek hediyelere boğulmuştur.

⁶² *Mir'atü'l-memâlik*, 98.

⁶³ Timar defterdarlığı 10 Şaban 964 tarihinde İshak adlı zatın tahvilinden verilmiştir. Bu yerin geliri 11, 206 akça idi (Başbakanlık arşivi, nu. 17983, s. 20; Belge 2).

⁶⁴ *Mir'atü'l-memâlik*, 99.

⁶⁵ 10 Şaban 964 (MAD, nu. 17983, s. 20).

timar defterdarı Sinan Çelebi'ye verildi. Esasen kendisi hayli zamandır şahzade'nin (Selim) hizmetinde bulunuyordu ⁶⁶.

A. Vefatı: 24 Ocak 1560 da günde 150 akça ile Galata has-sa gemi reisliğinden birine tâyin oldu ⁶⁷. Bu onun tekrar faal bir göreve tâyinine işaret demektir. 16 Nisan 1560 da Mısır (Hint) kaptanlığına ikinci defa tayin edilmiştir ⁶⁸. Fakat bu karar az bir müddet sonra Mısır beylerbeyi Ali Paşa'nın arzı ile değiştirildi. Seydi Ali Reis bu görevden alınarak yerine Yemen kaptanı Sefer Reis 21 Nisan 1560 da Süveyş (Mısır=Hint) kaptanı tayin edilmiştir ⁶⁹. Seydi Ali Reis'in vefat tarihi olan 1562 yılına kadar mütekaid olarak her türlü fiili görev dışında bazı eserler üzerinde uğraştığı tahmin edilebilir. 28 Aralık 1562 Pazartesi (2 Cumadelula 970 yevmihisneyn) günü vefat etmiştir ⁷⁰. İki erkek oğlu olduğu malum olan oğullarından Hüseyin 1533/34 (940) da doğmuş ⁷¹, diğer oğlu Mehmed ise 1542/43 (949) da doğmuştur ⁷². İstanbul'da Kasımpaşa semtinde adını taşıyan bir mescid varsada inşa kita-

⁶⁶ Başbakanlık arşiv Genel müdürlüğü, Mühimme defteri, nu. 4, s. 11, hüküm nu. 82; bk. Belge 3; bu görevden ayrıldığı zaman sahip olduğu zeametin geliri 80206 akça idi. Fiilen ayrılış tarihi 14 Rebiülahir 937 dir (MAD, nu. 29, s. 194 b).

⁶⁷ MD, nu. 4, s. 16, hüküm 144; bk. Belge 5.

⁶⁸ MD, nu. 4, s. 50, hüküm nu. 527; bk. Belge 6. Bu hüküme yanlış olarak onun birinci kaptanlığına delil olarak gösterilmiştir (krş. not 22). Zikredilen hüküm Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı mealen eserinde kaydemıştır (*Merkez ve Bahriye teşkilâtı*, Ankara 1948, s. 432).

⁶⁹ Yemen kaptanlığı da Mustafa kethüda adlı zata verilmiştir (MD, nu. 4, s. 51, hüküm nu. 50 : hüküm tarihi 24 Receb 937; Belge 7).

⁷⁰ Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuera*, Süleymaniye Genel kitaplığı, Hekimoğlu kitapları, nu. 602, 255 b; diğer eserlerde günü ve hatta ayı dahi verilmemiştir. Riyazî (91 b) 970 da, Mehmed Süreyya Bey (*Sicill-i Osmani*, III, 498) 970 Cumade'l-ülâ'da vefat ettiğini kaydetmektedirler.

⁷¹ *Dıvan-ı Yetim Ali*, Süleymaniye Genel Kitaplığı, Hacı Mahmud kısmı, nu. 3298, 144 b; A. Tietze, *Türk şirinde gemici dili, Faad Köprülü armağanı*, İstanbul 1953, s. 507; büyük oğlu Hüseyin sonradan 16 akça yevmiye ile silahdarlar zümresine alınmıştır; bunun tarihi 19 Haziran 1560 dır (MD, nu. 4, s. 88, hüküm bk. nu. 910; Belge 8). Kâtib Çelebi (*Keşfü'z-zunun*, nşr. Ş. Yaltkaya- Kilişli Rifat Bilge, İstanbul 1943, c. II, s. 1649), Seydi Ali Reis'in oğlunun *Mirat al-Kâinat fi al-amal bi'l-âlat al-falakiyye* adlı altı makaleden mürekkep bir eseri olduğunu kaydediyorsa da bunun hangi oğlu tarafından yazıldığı şimdilik bilinmiyor. Bursalı Tahir'e göre (*Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1343, III, 271) bu eser *Mahit'e* ilâve olarak yazılmıştır.

⁷² *Dıvan-ı Yetim Ali*, 114 b, 115 a; A. Tietze, *aynı eser*, 507.

besinden ona aidiyeti tespit edilememiştir ⁷³.

B. Eserleri : Orta derecede bir şair olan ve aynı zamanda Çağatay türkçesi ile dahi şiir yazabilen Seydi Ali Reis şiirde "Kâtibi" mahlasını kullanmıştır. Onun müretteb bir divanı olduğu iddia ediliyorsa da araştırılan İstanbul kütüphanelerinde buna tesadüf edilememiştir ⁷⁴. Onun şöhretini temin eden müsbet ilimlerdeki meşguliyeti ve eserleridir. Bu hususda tesbit edilebilen ilk eseri Ali Kuşçu'nun riyaziye'ye ait *Fethiye* adlı eserinin türkçeye çevirmesidir ki *Hülâsatü'l-hey'e* adını taşır ve tercümesi 1549 Ocak ayının son günlerinde Halep şehrinde tamamlanmıştır ⁷⁵. En meşhur eseri *Muhit* 1554 de Hindistan'da Ahmed-âbâd'da ⁷⁶, *Mir'atü'l-memâlik* 1557 de İstanbul'da Galata semtinde yazılmıştır ⁷⁷. Ayrıca beş makale halinde ve 120 fasıllık hey'ete dair *Miratü'l-kâinat* adlı bir telifi daha vardır ⁷⁸. Eserlerinin tahlili ve araştırılması ise ayrı ve müstakil bir araştırma konusudur.

⁷³ Kasımpaşa'da Tersane mahallesinde olan bu mescidin iami "İbadullah" dır. İnşa tarihi 1588/89 (997) olup bânisi Hüseyin Ayvansarayî'ye göre (*Hadikatü'l-cevami*, İstanbul 1281, c. II, s. 15) Seydi Ali Reis'tir. İnşa tarihi diye bilinen tarih onun tamirine aid değil ise Seydi Ali Reis'e ait olacağını göstermektedir. Bu camii'n banisi mescidin civarında medfun olup mezarının kitabesi yoktur.

⁷⁴ Divanı olduğu Riyazî (*Tezkiretü's-suera*, 91 a) ve *Keşfü'z-zanun* da İstanbul 1941, I, 807) kayıtlıdır. Şairliği için bk. A. Tietze, *Aynı eser*, 504-506.

⁷⁵ Halef Efendi kütüphanesi, nu. 532, 131 b.

⁷⁶ Von Hammer eserin deniz astronomisi ve fiziki coğrafya kısımlarını ingilizceye çevirip neşretti (*Extracts from the Mohit, Journal of the Asiatic Society of Bengal*, 1834-1838, c. III, V, VI, VII). Luigi Bonelli eserin coğrafya'ya ait 4 ncü, 6 ncı babları ile 7 ncisinin bir kısmını yayınlamıştır (*Rendconti della reale academia dei Linei* (1894) de). M. Bittner eserin mühim kısımlarını Seydi Alinin tarifi üzerine yapılmış 30 harita ile birlikte 1897 de Hint yolunun açılışının 400. yıldönümü için yayınlanan *Festchrift*'te yayınlamıştır. Eserin tahlili için şimdilik bk. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde ilim*, İstanbul 1943, s. 70-72. Coğrafi bakımdan eserleri için bk. Franz Taeschner, *Osmanlılarda coğrafya*, çevr. Hamid Sadi, *Türkiyat mecmuası*, c. II (İstanbul 1928), s. 281-282, not 2.

⁷⁷ *Mir'atü'l-memâlik*'i 1313 de İstanbul'da Ahmed Cevdet, Necib Asım'ın bir ön sözü ile yayınlamıştır. Eser von Diez tarafından *Denkwürdigkeiten von Asien* de (II, s. 267-738) almanca'ya çevrilmiştir. Bundan Morres (*Journal Asiatique*, X-XI) fransızca'ya çevirmiştir. A. Vambéry eseri *The Travels and adventures of the Turkish Admiral Sidi Ali Reis* (London 1899) adı ile ingilizce'ye çevirmiştir.

⁷⁸ Bu eserin ne zaman yazıldığı şimdilik bilinmiyor. Eseri yazma fikrinin Humayun Şah ile konuşmasından doğduğu tahmin edilebilir (*Mir'atü'l-memâlik*, 45, 46). Eserin bir nüshası için bk. İstanbul Üniversitesi kütüphanesi, T. Y. nu. 1824.

Belgeler

1

“Kapudânân-ı Mısır, sipâhi oğulları zümresinden 30 akça ulûfesi olan Seydi Ali deryâ ilmînde mâhir olmağın Mısır kapudânlığı 80 akça ile buyuruldu, 25 Zilhicce 960”.

(Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü, Kâmil Kepeci tasnifi, Divan-ı humâyûn Ruus defteri, nu. 210, s. 257).

2

“Ze‘âmet-ı Seydi Ali defterdâr, an tahvîl-i İshak tîmarha-i Diyarbekir karye-i Kara Hisar (?) ve gayri der Âmid, 11206 akça, fî 10 Şa‘ban 964”

(Maliyeden müdevver defterler, nu. 17983, s. 20).

3

“Defterdârlık-ı tîmarhâ-i Diyarbekir,

Diyarbekir beğlerbeğisi mektûb gönderüp vilâyet-i Diyarbekir tîmarları defterdârı olan Seydi Ali bendeleri ihayli denberi berü Şehzâde hazretlerine hidmet edüp ahar mansıb ile behremend buyurulur ise defterdârlığı Van tîmarları Defterdârı olan Sinan'a sadaka buyurulmasın reca etmeğın buyuruldu, fî 10 Rebiülâhır sene 967”

(Mühimme defteri, nu. 4, s. 11, hüküm nu. 82)

4

“Ze‘âmethâ-i Nahiyeye-i Âmid be-nâm Sinan Çelebi Defterdâr-ı tîmarha-i vilâyet-i Diyarbekir an tahvîl-i Seydi Çelebi, 80, 206 akça Sâbika vilâyet-ı Van'ın tîmar defterdârı olan müşarünileyh Sinan Çelebi'ye sene 967 Rebiülâhır'ının 14 üncü gününden vilâyet-i

Diyarbakırın tîmar defterdârlığı sabıka defterdâr mutasarrıf olduğu dirlik ile ta'yîn olunup"

(Maliyeden müdevver defterler, nu. 29, s. 194 b).

5

"Sâbıka Diyarbakır tîmar defterdârı olan Seydi Ali 150 akça ile hassa reislerden olmak buyuruldu, 23 Rebiülâhır sene 967"

(Mühimme defteri, nu. 4, s. 16, hüküm nu. 144).

6

"Liva-i Galata'da olan hassa reislerden Seydi Ali'ye 150 bin akça ile Mısır kapudanlığı verilmek buyuruldu, fi 19 Receb sene 967"

(Mühimme defteri, nu. 4, s. 50, hüküm nu. 527).

7

"Kapudânân-ı Süveyş

Müşarünileyh (Mısır beğlerbeğisi Ali Paşa) mektûb gönderüp Süveyş donanması temâm oldukda müstakil kapudân lâzımdur deyü Süveyş kapudânlığın Yemen kapudânı Sefer'e olmasın dahi arz etmeğın vazifesile Süveyş kapudânlığı buyuruldu;

Yemen kapudânlığı müşarünileyhin arzı mucebince Mustafa Kethüda nâm kimeneye buyuruldu, Kapudan-ı sâbık Sefer dirliği ile fi 24 Receb sene 967"

(Mühimme defteri, nu. 4, s. 51).

8

"Seydi Ali Çelebi'nin büyük oğlu Hüseyin 16 akça ile Silahdarlar zümresine ilhak olmak buyuruldu, fi 24 Ramazan sene 967"

(Mühimme defteri, nu. 4, s. 88, hüküm nu. 910).